

Landskap: Småland Upptecknat av: Fabian Karlsson
 Härad: Konga Adress: Boaryd, Väckelsång
 Socken: Väckelsång Berättat av: De äldsta i Boaryd
 Uppteckningsår: 1930-1940 Född år i m.fl. byar

Magi och Trolldomskonst 1.

Minnen av "kloka" personer s. 1.

Trollkonstboken och

"spinnestussen" m. m. " 15.

Trollkaren och mjölkdublen " 24.

Pagesmärk

N. 7980.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

De här sammanförda uppteckningarna om magi och trolldomskonst i äldre tider har samlats under åren 1930-1940.

Upppteckning har skett efter berättelser av de äldsta i Boaryd och angränsande byar, den s. k. Östans llyrens rote, i Väckelsångs socken. Flera gamla har berättat en del ungefär det samma, men uppteckningarna har på så sätt blivit kompletterade.

De som berättat mest har varit följande personer. Karl Andersson, Boaryd, född år 1862, som ombedat minnen av sin mors berättelser, hon Kristina Haraldsdotter och var född 1820.

David Elm, Kobbö, född år 1860, har berättat mycket. Likaså Mathilda Hindblad, Poenshult, född år 1870, och Hilda Karlsson, Brudahult, född år 1872.

Minnen av "kloka" personer.

Gamla Lidees s. b. kloka har vid botande av sjukdomar m. m. använt sig av en hel del magiska hjälpmedel. Pådant har kallats "kusleri". Men har sådana personer som "kuslat" och haft "schauså" för sig varit riktigt uteskya, då har man ansett dem vara riktigt kuolldoms-kunniga.

I Häckelsångs socken fanns på 1800-talet några sådana kloka.

I byn Nistingsö bodde en gumma som "komme lite mer än andra", hon kallades därför "kloka Eling", och hon brukade bota sjukdomar på både människor och djur. "Eling i Nistingsö" sadas vara mycket ful, hon snusade och lukade långa vägar av sina kryddor och salvor. Hemma i

hennes sluga stötkes och koktes och
"läktade abbetek" för en jätteman. Utom
sin medicin använde hon sig av
magisk läsning och trollkonsten, hon
kunde således "kula". Påttat att "bita
opp dräpet" för kreatur som ej kunde
"dröppja" (idissla) användes av henne. Man
skulle då bita av gräs på slugans for-
tak genom en guld nyckel, och detta
gräs blandade hon in i en deg, som hon
sen gav det sjuka djuret. Hon kunde bota
"trollskott" och andra "onda skott" och många
andra av den gamla tidens legendomliga
sjukdomar. Pigena i trakten säges
hava låtit henne "läsa på" sina råföor,
för att råfsningen av höet skulle gå
lätt för dem. En bonde i en annan
socken fann en gång ett skillingmynt

ligga på en sten i sin åker. Han trodde då att någon därmed velat "sätta ner" hans gräda. Kloka Elin blev hämtad att lära bort förgörelsen. Det var mest långväga besökare hon hade, hon var nog ej riktigt "profet i sitt fädernesland". Island kunde det hända att det stod långa rader med skjutor framför hennes stuga.

Om denna kloka gumma har aldrig någon gång omtalats att hon "satte på" sjukdomar på folk eller kreatur.

Hemmansägaren Gustav Elmström i Ringskult var också kunnig i sjukdomars botande. Han var särskilt anlitad vid äderlätning, men han kunde också "stämna blö", d. v. s. hejda starkt blodflöde. Elmström sadis äga en svart-konstbok i vilken han skaffade sig

magiska kunskaper. Gustav Elmström var skrivkunnig och rått ofta anlita honom att hålla auktioner och bouppreckningar. Han var även likkörare och "vedkastare", d. v. s. han "läste för lik" vid begravningar.

På ett litet ställe under Fiskebäckskrokan bodde en gumma kallad "Maja-Pina i Hiet". Hon kunde kura och bota sjukdomar. Likt "skulet i hem-buret", d. v. s. något som stulits och redan av hunden återställt till ägaren, brukade hon använda vid botande av kreaturs-sjukdomar. Den gumman brukade bota sjukdomar på både folk och få, men mest sådana "sjuka", som hon själv "satt på", själv vållat. Man var rädd för Maja-Pina och försökte hålla sig väl med henne, ty hon troddes kunna många lida konstur.

Hon sadis kunna laga häris av krea-
luren, men sålade man väl vid henne,
kunde hon "sätta dis då igen". Tjursmjölka
och laga "sanket" från korna var hon
också trodd om. Även i kärleksaf-
färer kunde hon ställa till orda.

Ja, så där trodde en del om henne, men
andra säga i stället, att hon inte alls
"konne san mor"

Från Ringsås socken berättas en
kollomokunnig man, som kallades
Orra-Joan. Han bodde mot slutet av sin
levnad i Korpälvske invid Ringsås.
Funga Lar Ljänade han en tid dräng
hos Pöen Abrahamsson i Dredakult i
Väckelsångs socken. Denne Pöen Abra-
hamsson, som var son till Abraham Elm-
ström i Ringskult och bror till Gustav Elmström,

sades också vara något kunnig i en del hemliga saker. Sonen hans, Karl Svensson, ärode väl några av dessa kunskaper, han kunde nämligen "sätta bort Landvark i snebuskar". Från Orsa-Joans tjänst i Predakult berättas en del historier. Johans mor var också kunnig i magi och ägare av svartkonstbok, varför sonen nog lärt en del del av henne. När Johan tjänade dräng hos en bonde, som hade en gård invid sjön Allen, blev han satt på riktigt svårt prov. Bondens hustru hade varit "konstig" i många år, och en dag önskade bonden att någon skulle kunna göra henne bra igen. Detta hörde Johan och han sade: "Då ska bara ja va go fö". Bonden visste då ej vilka konster hans dräng kunde.

Johan tog reda på huru hustrun hade fått sin sjukdom. Hennes "sårk" (linne) hade en gång blivit tvättad i sjön Olien och på sårken hade det då varit något av hennes blod, som då kommit i vattenet, och något sattenväven hade därmed fått makt att förgöra henne. Johan gick till sjön för att befälla näcken, eller vem det nu var, att låta kvinnan få vara i fred. Men detta var i Johans unga dar, så han hade ännu inte riktigt lagit skallen i magiska konster. Han blev därför mycket prövad där vid sjön. Först uppstod en sådan storm att han tyckte skogen skulle blåsa över honom. Men han blev rej rädd. Den kom att berga där i närheten emot honom, det såg ut att han skulle bli korsad. Men Johan

stod stilla, han rubbades ej ett Rum.
Tredje prövingen var en från sjön kommande stor vattenvåg, som lycktes skola dränka Johan. Men Johan sprang ej undan. Han stod kvar som segrade och befälde maktarna i vattnet att släppa sitt tag om den sjuka kvinnan. Och där blev hon därefter.

Arra-Joan hade hållit sig väl med en flicka, och omsider fick hon ett barn, som han var far till. Men sen brydde Johan sig ej längre om henne. Flickan gick då till Johans moder och klagade sin nöd. Kärningen lovade att tvinga sin Johan till flickan. Men det gick då ej så lätt att tvinga honom till sådant. Han hade nu lärt sig något trollkonst. I stället för

Johan själv kom där en kräskubbe med
hätt på till flickan. "Jasau, du haa blott
saa gva", sade modern, när hon sporde
detta. "Tvi' ann vare", spottade hon. Men
gumman var i alla fall ännu mäktig-
are än sonen och manade dit honom
till sist, och han måste säga sig
än sin fästmo.

Men Oera-Joan lärde sig så han blev
lika styv i krollkonst som sin mor,
och mängder av historier om hans
konster kunde de gamla berätta.

För s. k. kloka och krolldomskun-
niga personer hade man stor respekt,
och man var rädd för att råka ut
för deras konster. Påskilt tjusar
kunde råka illa ut, om den besulne
vände sig till en klok för att få hjälp.

Pådana där kloka brukade man fram
tjuvens bild i vatten. De kunde också
utpeka var tjuvgodsst fanns och även
"märka" tjuven, d. v. s. göra så den varelige
fick något lyte eller sjukdom.

Många historier om sådant har gamla
omtalat.

När en bonde en gång körde till staden
och hade lagit in på ett "pukeställe",
d. v. s. ett ställe där man brukade kasta,
då var någon framme och vittjade hans
lass. Men när bonden kom ut och skulle
köra igen, då varnade han stölden.

Han gick åter in igen och satte sig
och omtalade för de andra därinne, att
han blivit bestulen. "Men då göra ingen-
ting, för i måen resa ja de vaktan i
Backary", sade han. "Vaktan i Backary" var

Klock gubben nere i Blekinge. Bonden
satt där inne en stund, och när han
sen kom ut igen, då var det stulna
äter på hans lass. Tjuven blev tydligen
rädd för att råka ut för den kloke
gubbens konster.

En gång kalas i en gård försvun-
no en del silverskedar. Sockenens klock-
are, som var "knepig" och sade sig vara
kunnig i hemliga konster, lovade att
skaffa tillräckligt silver. Vid nästa
kalas i prästgården kom silveret till-
baka, den som varit vårlig loades ej
behålla det samma. En av socknens
rikaste bönder troddes vara tjuven.

En gång hade en bonde blivit bestulen
på konung. Han hade ren nätt skurit
av överdelen av en bikupa, en kalmkupa,

och sedan åter satt backstaket över.
Konungen fanns ju i toppen av kupan.
Men visamhället var förstört, och bonden
reste till en klok gumma i Skakelövs
socken och lät henne märka Ljuren.
På en enda natt föll håret av Ljuren
hurud, den kloka hade tagit av honom
håret. Då bonden kunde lätt se, vem
som stulit hos honom.

En gumma brukade skjåla vävar,
som lagts ut till blekning. Men på
ett ställe hade man skyddat sin
vår, man had talat vid en klok.
Gumman kom en tordagsnatt och
skulle laga den utlagda väven. Men
när hon tog i väven, fastnade hennes
händer vid den och hennes fötter blevo
fast vid marken. Där stod hon på

söndagsmorgonen, när folk gingo till kyrkan, och ryckte och sled i vären för att komma loss.

Man hade en lördagskväll begått en nidingsslag i en gård, slagit ut många stycken förstearutor. Men bonden där skaffade glas och satte in nya rutor på natten. Och på söndagsmorgonen reste han till en för att få nidingen straffad. Bonden trodde sig veta vem som var den skyldige. Han vill ha honom enögd. Den kloke sade, att det kunde väl gå för sig, men om bonden tog fel på person, då blev han själv enögd i stället. Bonden blev enögd, ty han hade misstänkt en oskyldig.

Enligt de gamlas berättelser trodde

Kloka och trolldomskunniga kunna utföra sådana konstver. Men det var mest för att få bot för sjukdomar på folk och djur man anlätade rådana. Dessa kloka brukade vid sjukdomars botande både "kusleri", magisk läsning och trolldomskonst, men de hade även naturliga medel, såsom hemmalagade sälor och dekokter.

En del av de gamla spelmännen troddes också kunna mer än annat folk. Rådana spelmän, som lärt av näcken och kunde spela den egendomliga och förbryllande åvåleken, de sadas vara hemma även i annan trollkonst. Och många spelmän ville hava rykte om sig att kunna utföra åvåleken och lite trollkonst.

Svartkonstboken och "spieketussen" m. m.

Riktigt trolldomskunniga personer och många s. k. kloka sades hava en svartkonstbok, i vilken de skaffade sig hemskaper i övernaturliga ting. Hade man blivit ägare till en svartkonstbok, då fick man nästan säkert behålla den. En sådan bok var svår att bli av med. Den kunde överlåtas tre gånger, men tredje ägaren fick behålla den. Svartkonstboken kunde ej eldas upp eller förstöras på något vis.

Två personer, som voro i sällskap, hittade en gång en svartkonstbok, som någon hade lagt under ett stort flyttblock, en s. k. ruckesten. De satte sig ner och började läsa i den ovannämnda boken. Den var tryckt i omväxlande

rött och svart. När de läste det röda,
kände de att boken liksom "drog", men
då de läste det svarta släppte det
efter. De blevo rädda och kastade den
färliga boken tillbaka under stenen.

När Oera-Joan i Tingsås var liten pojke
och en gång blivit lämnad ensam
hemma, hade han fått tag i
moderns svartkonstbok och börjat
läsa i den. Han läste så han fick
stugan full av smådjävlar, den han
kunde ej läsa mer dem igen. Först
när hans mor kom hem igen kunde
man få bort dem.

Han sade förr om en del personer,
både sådana som voro kunniga i kus-
leri och trollkonst och kunde mer
än andra och dem som hade ovanlig

Lur och framgång i sina företag, att
ägde en "spirretuss". Hur man kom över
en sådan där spirretuss, vet man
nu ej riktigt säkert, men man skulle
troligen en viss natt gå runt kyrkan
tre gånger och blåsa i nyckelhålet i
kyrkdörren för varje gång. En spir-
retuss var en liten "locke" (spindel),
som man hade i en liten ask. Denna
lilla ask bar alltid ägaren på sig
vid bröstet. Varje morgon skulle spirre-
tussen få suga blod från bärarens till-
fingrar. När så ägaren av spirretussen
gjort någon riktig bevarad, sådan som
var i "den ondes" smak, då låg den
lilla där i asken och grinade. Det var
omöjligt att bli av med en spirretuss,
om man ej kunde "ställa en an för sej".

d. v. s. kunde överlåta den på en annan person, som var villig att beta den.

En person som var ägare av en spierreluss, fick ej inneha denna vid sin död, "om man velle komma väl här".

Hadde man en spierreluss, då hade man tur med allting. Ej heller behövde man frukta för någonting, man var osårbar och kunde gå som segrade ur vilken strid som helst. Och man kunde också göra många märkets konstver.

Och har berättats, att en bonde hade en spierreluss att draga till sig pengar, bonden blev nämligen märkvärdigt rik.

Personer som voro riktigt hemma i magi och såade fölledomskonst troddes vara i förbund med "den onde". De sades hava "gjort kontrakt" med honom.

Måsterbjuren Tullberg, han som stal
från de rika och gav åt de fattiga,
sades hava uppgjort ett kontrakt med
den onde ren nätt vid Nöbbule kyrka.
Tullberg brukade sända bud i förväg
dit, där han ämnade komma och stjäla.
Han kunde gå genom "lökta dörrar" och de
svåraste lås kunde ej utestänga honom.
Han var omöjlig att infånga.
Almeboda och Böda Pandsjö socknar
härjades av en stortjur kallad Björ-
Lasse. Han sades också ha stått i
förbund med mörkets furste, ty han
kunde en del övernaturliga saker.
En gång överföll han en bonde, men
denne försvarade sig med en kniv
tills folk hann komma till hjälp.
Bonden höll i skaftet av kniven, men

Tjyva-Lasse höll om den skarpa eggen utan att skära sig. Han var osårbar. När han var ute i mörket, kunde han ibland speida rätt egendomligt sken omkring sig. Det var ett konstigt lyse, som ingen kunde förklara. En dräng han blev sedermera präst — var en natt på väg från koarnen och möttes då av ett skarpt lyse. Det blev så ljus att barken på träden väl syntes för honom, där han satt på koarnlasset. Det var Tjyva-Lasse som kom.

Från kyrka och kyrkogård har hämtats många medel för magisk konst. Han har använt murbruk från kyrkan, metall från klockor och kyrknyckel, nattvardsoblater, mull från kyrkogården och framför allt människoben.

Människoköken skulle hämtas från kyrkogården på natten, då ingen såg det, och man måste bedja de döda om lov därtill, annars kunde man råka illa ut. De dödas ben måste ställas tillbaka till kyrkogården, man endast lånade dem. Kommo ej benen tillbaka i den vigda jorden, då hände såkert något olyckligt eller blev det spökeri.

En gumma i Tingsås socken hade för något ändamål hämtat ett ben från kyrkogården. Hon hade benet i förklädesfickan, och när hon kom hem och tog av sig förklädet glömde hon att lägga bort benet ur fickan. Hennes flicka tog sedan på sig förklädet och gick ut på åkern. Hon kände något i förklädesfickan, och som hon ej visste vad det var

utan ansåg det vara värde löst så kastade hon bort benet. När hennes mor fann att benet hon hämtat från kyrkogården hade kommit bort, då blev hon mycket förskräckt. Man sökte efter benet men kunde ej finna det. Och som det lånade benet ej kunde återställas till kyrkogården, blev gumman sjuk och ej mera bra igen, säger det.

I en gård vid sjön Åsnen i Ullshults socken var i långliga tider ett förskräckligt spökande. Detta kom sig därav att en förutvarande ägare av gården lånat ett människoben och satte det i sitt fisknät för att få god fiskelycka, men han hade råkat tappa benet i sjön och ej fått reda på det.

Människoben kunde giva lycka och

Lur i företag, men de kunde också användas till ondo, till påvättande av sjukdomar och annan förgöring.

Blaka och trolldomskunniga människor kunde "sätta på" sjukdomar på andra. Man satte då ett människoben i ett vatten, som rann i norr-söder och under utalande av besvärjelser över den personen, som sjukdomen önskades över. På länge nu benet stod i det mot söder rinnande vattnet, så länge kände sig denna person rej frisk. Nordrinnande vatten hade i stället botande verkan. Men olycklig den människa som hade satt ut människobenet i vattnet, som benet kommit bort, då hade sjukdomen kommit över honom själv.

Trollharen och mjölkdubben.

För i tiden kunde trolldomskunniga
kåringar göra sig karar, s. k. Trollharen, som
de sände ut att mjölka andras kor.
Om en sådan i svartkonst kunnig kåring
ej hade mera mjölk än som kunde rym-
mas i ett litet kaffefat, kunde hon ändå
både ysta och kårna smår tack vare sin
Trollhare, vilken tog "sankit" från andras
mjölkkor. Många av den gamla tidens
jägare har råkat ut för sådana karar.
Trollharen brukade driva skoj med både
jägare och hundar. Det var omöjligt att
skjuta en sådan hare med vanligt skott.
Men hade man laddat ett skott med kill-
salts av "båvergäll" (gammaldags, apoteks-
vara) och hade silvertula eller hamm att
slänga en silvertknapp i bröstpipan,

då kunde man lyckas skjuta trollharen.
Men det var en märkvärdig och rätt mager
hare jägaren fick. Det var endast ett kort
skinn och benen voro av krastickor, som
voru kolade i ändarna. Detta underliga
djur hade dragit mjölk till den trolldoms-
kunliga karingen.

Att skjuta på en trollhare var farligt,
ty bössan blev förgjord, och därför aktade
sig förståndiga jägare för att skjuta
på ett sådant djur, om man kunde und-
vika det. När bössan blivit förgjord eller
"skämd", gick det ej att skjuta något
djur med den, ty man kunde ej skjuta
rätt och träffade skottet, så hade det ej
dödande verkan.

Trollharen troddes användas mest på
sommaren, när korna gingo på bete.

På vintern användes andra medel, ty
de i Kusleri och Krollhorn Hemmastad-
la Kåringarna hade flera sätt att
stjåla mjölk från andras kor.

En del brukade en "mjölkedåb". Den
tjuvmjölkkande Kåringen hade stukat
en kniv mellan timmerträen i sin
Ladugårdsvägg, och när hon så ville ha
mjölk, då mjölkade hon på knivskaft-
et och drog på så vis mjölk från korna
i bakken till sin mjölkbytta.

Historier om Krollkorrar har länge levt
kvar, därför att gamla jägare trodde
sig ha så mycket besvär av sådana
korrar, men mjölkducken är rej så
allmänt känd.

Men man hade ännu mera konstler.
Skår torsdags morgon i soluppgången

Kunde sådana kåringar stå i blotta "särken" (linnet) på godselsstaden vid sin ladugård och ropa: "Jau laungt metst rop höres å sanket metst".

På tog hon mjölken från andras kor, så långt hennes rop hördes, fingo kor-na mjölka åt henne.

Men det fanns ett sätt att komma hennes onda anslag på skam. Hörde man ett sådant rop i skärtorsdags-morgonen, då skulle man genast svara: "Stå lost i bötta ska du ha", och kunde så skydda sina kor. Kåringen fick ko-gödsel i stället för mjölk i sin bytta.

Att det var svartkonst en sådan kåring utövat, kunde man se vid hennes död, "Ly då ble hennes lunga reditt svartå", lungan blev svart.